

Filosofi, joka ei hukunut hallintoon

■ JORMA SIPILÄ

Ilkka Niiniluoto: *Dynaaminen sivistysyliopisto. Sata puhetta ja kirjoitusta vuosilta 1987–2010*. Gaudeamus 2011.

Niiniluodon sataa puhetta ja kirjoitusta voi lukea monella tavalla. Teksteistä rakentuu ennen muuta suuri kertomus nykyaikaisen pohjoismaisen yliopiston perustehtävästä ja seikoista, jotka vaikeuttavat sen täyttämistä. Mutta siitä löytää paljon muutakin, esimerkiksi aineiston, jonka avulla voi analysoida suomalaisen yliopistokeskustelun muutosta. Kirjaa voi lukea myös elämäkertana. Miten kriittisen filosofin ajattelu muuttuu, kun hänestä tulee jättiläisintituution johtaja: vararehtori, rehtori ja kansleri? Lisäksi kirjasta saaa hienoja aineksia puheisiin, joita lähes jokainen yliopistolainen joutuu pitämään.

Pieniä palasia yhdistää näkemys dynaamisesta sivistysyliopistosta. Kirjoituksissa toistuu kritiikki sekä elinkeinoelämän rakastamaa basaarimallia että valtiovarainministeriön suosimaa tehdasmallia kohtaan. Sivistysyliopiston on navigoitava riittävän etäällä poliittisen vallan ja markkinaehtoisuuden karioista ja nojattava kaikessa toiminnassaan perustutkimukseen.

Vanhemmissa teksteissä Niiniluoto puhuu paljon yliopiston ja

elinkeinoelämän hankauskohdistaa. Tänäpäin hän kuitenkin toteaa, että suomalainen yliopisto on kyennyt säilyttämään itsenäisyytensä suhteessa elinkeinoelämään paljon paremmin kuin kriitikot, varsinkin yliopistojen sisällä, epäilevät. Elinkeinoelämä voisi olla uhka, jos se tulisi omilla rahoillaan mestaroiimaan yliopistoja, mutta sitä se ei ole Euroopassa yleensä tehnyt.

2000-luvun teksteissä korostuvat yliopiston ongelmat valtion kanssa. Valtiolla on rahoittajan välineet muuntaa yliopisto tahtomakseen. Valtion ei sinänsä tarvitsisi olla kovin ongelmallinen rahoittaja, onhan yliopisto sopeutunut demokraattiseen kansallisvaltioon ja sen byrokraattiaan paljon paremmin kuin kirkon sensuuriin. Sitä paitsi korkeassa retoriikassaan valtio arvostaa yliopistoja suorastaan ylitsevuotavasti.

Vaikeudet eivät johdu vain siitä, että länsimaat ovat menettäneet taloudellista dominanssiaan ja globalisaation seurauksena niiden julkinen talous on kriisiytynyt. Aina-kin yhtä suuri huoli liittyy valtion muuttuneeseen näkemykseen yliopiston tehtävästä. Valtio odottaa yliopistoilta taloudellista hyötyä. Omassa periaatepäätöksessään vuodelta 2005 valtio panee preferenssit järjestykseen vaatiesaan tutkimus- ja kehittämistoiminnan kehittämistä aloilla, jotka ovat ”kansantalouden, yhteiskunnan muun kehityksen ja kansalaisten hyvinvoinnin kannalta tärkeimpiä” (s. 284). Taloussyistä val-

tio on valjastamassa korkeakoululaitosta kansalliseksi ja alueelliseksi innovaatiokoneeksi, jossa sekä perustutkimus että koulutuksen laatu saavat jäädä sivuseikoiksi.

Yliopistojen taloudellisen hallinnan tapa on myös muuttunut kontrollikeskeiseksi, työlääksi ja henkilökuntaa turhauttavaksi. Asettaessaan säästö- ja tehokkuusvaatimuksia valtio on päätenyt keinoihin, jotka eivät tuota säästöjä eivätkä akateemista tehokkuutta. Tällaiseen valtioon yliopistojen pitää ottaa etäisyyttä, juuri tästä syystä ne tarvitsivat autonomiaa. Niiniluoto epäilee suurta talousprojektiä myös suhtautumalla kriittisesti ylettömään kansainvälistymiseen, aivotuontiin köyhistä maista sekä lukukausimaksuihin, vaikka monet tarjoavat näitä suomalaisen yliopiston tason ja rahoituksen pelastamiseksi.

Niiniluoto ei kiistä valtion oikeutta vaatia yliopistolta tehokkuutta. Juuri siksi hän puhuu dynaamisuudesta. Sivistysyliopistonkin on oltava tehokas ja vastattava yhteiskunnalle tuloksistaan. Mutta tulosvastuun ei tarvitse merkitä kyseenalaista mittailua. Niiniluodolle yliopiston tulos koostuu julkaisuilla varmennetusta uudesta tieteellisestä tiedosta, kekseliäistä tiedon sovelluksista, viisaista tohtoreista ja etevistä maistereista (s. 262).

Aikamme sivistysyliopisto ei keskity Kuninkaallisen Turun akatemian tavoin itseensä (Niiniluoto viittaa tähän Keisarillisen edeltäjään lähinnä ironisissa yhteyksis-

äino

KAUNISTA
KEVYTTÄ

FREDA 33
HELSINKI
MA-PE 10.30-18
LA 10.30-15
PUH. 611 611
WWW.AINO.NET

sä), vaan askeltaa Snellmanin viitoittamaa tietä. Niiniluoto toteaa snellmanilaisen valistusprojektin auttaneen rakentamaan kansallisen kulttuurivaltion, opinhaluisen koulutusyhteiskunnan, demokraattisen oikeusvaltion, elämänlaatua turvaavan hyvinvointiyhteiskunnan, kilpailukykyiset maatalouden ja teollisuuden elinkeinot sekä verkostoituneen informaatioyhteiskunnan (s. 291).

Niiniluodon moninaiset tehtävät ovat tarjonneet olennaisia resursseja yliopistopolitiikan analysointiin, sellaisia luovat myös Helsingin yliopiston runsas hallinnollinen ja juridinen asiantuntemus sekä yliopiston vahva kansallinen ja kansainvälinen asema. Monialaisessa, vahvojen luonnontieteiden yliopistossa ei tarvitse ihmetellä yliopistojen ranking-listojen rakentamisen periaatteita. Toisaalta puhe yliopiston ja alueellisen ympäristön suhteesta asettuu pääkaupunkiseudulla aivan eri kontekstiin kuin muualla maassa.

Puheiden ja kirjoitusten virta antaa mahdollisuuden seurata yliopistoaajattelun muutosta 23 vuoden aikana. Autenttiset tekstit kertovat, miten yliopiston sisällä toimiva intellektuelli ja tieteenfilosofi on kokenut ajankohtaiset kysymykset ja mitä hän on halunnut viestiä yleisölle. On yllättävää, miten vähän aika on syönyt vanhempiakaan tekstejä ja miten samalla linjalla Niiniluodon kysymykset ja vastaukset pysyvät. Ehkä se kertoo hänen persoonastaan tai filosofia tieteenalana, mutta tätä pysyvyyttä voi pitää myös näyttönä yliopistoinstituution kestävydestä.

Kronologisesti etenevien tekstien lukija havaitsee, miten kirjoittajan institutionaalisen vastuun

kasvaminen näkyy monipuolistuvina aiheina ja poliittis-hallinnollisen reagoinnin lisääntymisenä. Sanomisen pakko johtuu entistä useammin tilanteesta, taakse jää se ilmaisun ilo, joka syntyy kirjoittajan henkilökohtaisesta ajattelusta ja tutkimuksesta. Alkuaikojen tekstit ovatkin kirjan parasta, tosin myös valikoiduinta antia. Silti perusviritykset vääntyvät yllättävän vähän. Filosofit ei muutu 2000-luvullaakaan toimitusjohtajaksi, hallinto ei ole syönyt tieteenekijää. Sivistysyliopisto perustutkimusta tekevine laitoksineen pysyy Niiniluodon teieteellisenä kotina eikä jännite tiedon arvon ja hyödyn välillä purkaudu.

Niiniluodolla on erinomainen kyky kuulla ja ymmärtää eri osapuolten intressejä sekä käsitellä ongelmia positiivisen kautta. Eikä hän epäröi puhua arvoista. Arvot vaikuttavat maailman kulkuun juuri niin paljon kuin yhteiskunnan jäsenet vetoavat niihin. Kaikki tämä tekee hänestä puhujan, jota tarvitaan miltei missä tahansa, kun asiat pitää asettaa laajempaan yhteyteen. Niiniluoto ärisee vain ärsytettynä, esimerkiksi mennyttä haikaileville oman yliopiston professoreille.

Ajattelin, ettei neljäsataa sivua puheita ja kirjoituksia voi olla mitenkään lukijaystävällinen julkaisumuoto. Kun neljä viidesosaa teksteistä on 2000-luvulta ja monet niistä koskevat ajankohtaista yliopistopolitiikkaa, olisi karsimisen varaa toki ollutkin. Moninaisuus toimii kuitenkin odottamaani paremmin. Päällekkäisyyttä toki riittää, mutta toisaalta juuri se palauttaa ajattelemaan peruskysymyksiä kerran toisensa jälkeen, eri yhteyksissä ja eri näkökulmista.

Näköalapaikoilla toiminut tieteenfilosofi tekee palveluksen tu-

leville juhlapuhujille. Ilkka Niiniluodon postilla tarjoaa suuria historiallisia kaaria ja selkeitä näkemyksiä yliopiston tehtävästä sekä yliopistokulttuurista. Kaikille riittää rohkaisevia sanoja. Mitenkähän onnistuisit itse yhdistämään sivistysyliopiston välttämättömyyden ja käsityön opetuksen 125-vuotisjuhlan?

Kirjoittaja on professori (emeritus) Yhteiskuntatutkimuksen instituutissa Tampereen yliopistossa.